

Forumi i Parë Rajonal për Drejtësi Tranzicionale: Nismat dhe perspektivat në Ballkanin Perëndimor

Sarajevë, Bosnje dhe Hercegovinë

5-6. 05. 2006

Pasqyre e mendimeve, propozimeve dhe rekomandimeve

Forumit e Parë Rajonal për Drejtësi **Tranzicionale**, kushtuar nismave dhe perspektivave për zbardhjen e të vërtetës mbi të kaluarën, e kanë organizuar Qendra KërkimoreDokumentuese (BH), Fondi për të drejtën humanitare (Serbi) dhe Documenta (Kroaci), nënshkruesit e Protokollit mbi bashkëpunimin në dokumentimin e krimeve të luftës dhe kundër mos dënimit (prill 2004). Në punën e Forumit kanë marrë pjesë rreth 300 përfaqësues të organizatave për të drejtat e njeriut dhe të shoqatave të viktimave nga rajoni, të Gjykatës dhe Prokurorisë së BH, të kryesisë së BH, Zyrës së Përfaqësuesit të Lartë në BH, të OSBEsë – Misioni në BH, ekspertët ndërkombëtarë për të drejtën **tranzicionale**, përfaqësuesit e Tribunalit të Hagës, si dhe anëtarët e Grupit punues të partive politike parlamentare të BH i cili në bashkëpunim me Institutin amerikan të paqes, përgatit propozimin e projektligjit për themelimin e Komisionit kombëtar për kërkimin e të vërtetës dhe të pajtimit BH.

Pjesëmarrësit i japin përkrahje të plotë gjykimeve para Tribunalit të Hagës dhe në gjykatat kombëtare, por janë të vetëdijshëm se këto gjykime nuk janë të mjaftueshme që të përcaktohet e vërteta mbi të kaluarën e afërt, të sigurohet drejtësia për viktimat dhe të pengohet përsëritja e dhunës.

Sendi i parë... që na duhet, sepse do të na duhet për shumë vite, është drejtësia e verifikuar gjyqësore. (Mirsad Tokača, Qendra KërkimoreDokumentuese, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Trajtimi gjyqësor është shumë i rëndësishëm dhe mirë është që edhe në rastin tonë, rastin e ish Jugosllavisë, e kemi ad hoc Tribunalin penal për ish Jugosllavi dhe se kanë filluar gjithkund edhe gjykimet kombëtare për krimet e luftës. (...) Por, po kështu, mendoj se të gjithë e kemi të qartë se nuk ka gjykata të tilla që do të arrijnë t'i nxjerrin para drejtësisë të gjithë ata të cilët kanë komanduar,, planifikuar, bërë marrëveshje, sikur edhe ata që kanë marrë pjesë në krimet e luftës. Kjo do të thotë se duhet të mendojmë edhe për instrumente tjera që mund të ndihmojnë që të përcaktohet, zbulohet dhe zbardhet e vërteta, gjithashtu edhe të tregohet ajo gjë që do të jetë ndihmesë në tejkalimin e pasojave të tmerrshme që na kanë imponuar institucionet, të udhëhequra me politikën e pushtimit të territoreve. (Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Për mua si njeri i drejtësisë që jam, drejtësia do të ishte nëse BH do të kishte mundësi që të kap njeriun ose grupin që i kanë ekzekutuar të afërmit e mi dhe t'i pyes pse e kanë bërë këtë. A i kanë njohur këta njerëz fare anëtarët e familjes time të afërt? Cila ka qenë arsyeja që i kanë vrarë në mënyrë më katile dhe i kanë varrosur diku ku, të themi ashtu, kurrë nuk do të mund ti gjejmë. Kjo do të ishte për mua Drejtësia. (Amir Kulaglic, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Dhe përderisa gjykatat paraqesin mënyrën formale të përcaktimit të të vërtetës dhe kërkimit të drejtësisë, përgjegjësia për ngjarjet e të kaluarës mund të përcaktohet edhe me instrumente tjera, siç është Komisioni

për të vërtetën. Vendimi për themelimin e një Komisioni të tillë duhet të bazohet në një proces gjithëpërfshirës konsultativ, në mënyrë që të kuptohet nëse këtë e duan viktimat, por edhe çka mendon për këtë opinionin i gjerë. (James Rodehaver, drejtor i Departamentit për të drejtat e njeriut i misionit të OSBE-së në BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Të gjitha krimet më serioze dhe më të mëdha, që shumica e njerëzve në ish Jugosllavi dhe në bashkësinë ndërkombëtare i sheh si ngjarje tejet tragjike, janë hulumtuar, hetuar dhe procesuar në Tribunalin e Hagës, dhe tani disa po dërgohen edhe në gjykatat vendore. Mirëpo, unë natyrisht dyshoj se jemi afër numrit përfshirës të krimeve të veçanta, madje nuk i kemi zgjidhur as të gjitha rastet serioze (...) Megjithatë, përkundër të gjitha përpjekjeve dhe proceseve gjyqësore, të gjitha aktiviteteve outreach dhe konferencave, më duket se nuk është bërë mjaftueshëm. Këtë e shoh nga ankesat e shumta, letrat dhe deklaratat e grupeve dhe shoqatave të viktimave. Nevojiten mekanizmat shtesë që t'i dilet përpara nevojave të tyre. Gjithsesi, me këtë nuk mendoj se këto mekanizma duhet të zëvendësojnë procesin gjyqësor, por vetëm ta plotësojnë atë. (Carla del Ponte, kryeprokurore e Tribunalit të Hagës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Organet e gjyqësisë nuk guxojnë të veprojnë të izoluar. Nuk mundet vetëm tek ato të bartet barra e rëndë e të kaluarës tonë të përbashkët të errët dhe nuk mund të pritët që gjykatat dhe prokuroritë në Bosnje dhe Hercegovinë, të na zgjidhin traumat e shoqërisë pas-konfliktit, çfarë e kemi sot. (...) Është jashtëzakonisht e rëndësishme të thuhet se e vërteta gjyqësore i ka kufizimet e caktuara. Duke pas parasysh se vetëm një numër i kufizuar i viktimave do të marrë pjesë në gjykimet e krimeve të luftës, një mekanizëm i tillë [Komisioni] do të mund të paraqiste forumin kryesor për viktimat, ku ato do të mund të flisnin për pësimet e veta. Komisioni për të vërtetën dhe procedurat penale do të mund të plotësonin njëri tjetrin. (Marinko Jurčević, kryeprokuror, Prokuroria e BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Gjykatat janë të detyruara të kujdesen për personat që kanë përjetuar format më të këqija të keqtrajtimit psikik dhe fizik, njerëz të dhunuar, të torturuar, të poshtëruar, të lënduar. Gjykata nuk mundet me ua lehtësua dhimbjet e tyre e as të bëjë që të zhduken traumat e tyre, por gjykata mundet me i ndihmuar që më në fund të fillojnë të ndihen si anëtarë të sigurt dhe të dobishëm të shoqërisë. Komisionin për të vërtetën, për zbardhjen e të vërtetës së gjithmbarshme, unë e përshëndes dhe është një gjë shumë e mirë. Por kjo duhet të bëhet me kushtin që kjo zbardhje të jetë komplementare me proceset gjyqësore që po zhvillohen, si një gjykatën penale ndërkombëtare për ish Jugosllavinë, në Gjykatën e Bosnjës dhe Hercegovinës dhe në gjykatat e vendeve fqinje të Republikës së Kroacisë, Serbisë dhe Malit të Zi. (Medžida Kreso, Kryetare e Gjyqit të Bosnjës dhe Hercegovinës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Me individualizimin e krimeve të bëra, do të dalë në shesh e vërteta, madje edhe fakti se krimet janë bërë më pak nga njëra palë, por kjo nuk ka peshë përballë faktit se krimet megjithatë janë bërë, madje edhe nëse i ka bërë pala që vetën e konsideron në përgjithësi të pafajshme. Mendoj se deri te e vërteta e tillë mund të arrihet vetëm përmes drejtësisë që realizohet nëpërmjet proceseve gjyqësore, qoftë atyre vendore, qoftë të gjykatës ndërkombëtare. Kjo e vërtetë duhet të dalë nga dëshmitarët, nga viktimat, nga familjet, ose ata që kanë mbijetuar represionin dhe krimet. (Vjosa Dobruna, RTK, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Është i nevojshëm debati dhe konsultat e gjera mbi mënyrat dhe nismat për zbardhjen e të vërtetës, që do të zhvilloheshin në suazat e shoqërisë civile, parlamentit dhe institucioneve tjera.

Ne kemi nevojë për debat në nivelin e shoqërisë mbi nevojën e formimit të Komisionit, e pastaj edhe për debat mbi modalitetet, mbi modelet e ndryshme. (Refik Hodžić, Tribunali Ndërkombëtar Penal për ish

Jugosllavi, TNPJ, Programi Outreach, Zyra në BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Trupi i tillë [Komisioni] mund të ketë rol pozitiv në BH dhe nëse ai do të vendosej përmes procesit konsultativ, i cili do të mundësonte që atë ta formësojnë vetë qytetarët e Bosnjës dhe Hercegovinës, ky trup do të mund të hartonte një raport më komplet për konfliktin, një analizë më të gjerë, çka nuk mund të arrihet në proceset penale. (Marinko Jurčević, Kryeprokuror i Prokurorisë së BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Cila është rëndësia reale e procesit të konsultave? Mendoj se ekzistojnë dy pjesë të rëndësishme. Së pari është përkrahja e opinionit. Një institucion i tillë [Komisioni] nuk është i qëndrueshëm nëse nuk e ka përkrahjen e opinionit sepse ai edhe ushqehet me deklaratat që i merr nga qytetaria. E dyta, po punohet në hartimin e draftit të ligjit në bazë të informatave, çka kuptohet, mund të bëhet edhe në bazë të përvojës të vendeve tjera, por ne po kështu e dimë se kur bëhet fjalë për Komisionet për të vërtetën, nuk ka modele universale që mund të aplikohen në vendet e ndryshme. Andaj, sa më shumë konsulta që bëhen, do të fitohet ndjesia më e mirë çka në të vërtetë opinionin pret nga ky institucion, dhe kjo do të mundësojë Kuvendit që të aprovoj ligjin që i përshtatet Bosnjës dhe Hercegovinës. (Stefan Priesner, zëvendës i përfaqësuesit rezident i UNDPsë për Bosnje dhe Hercegovinë, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Për mua është, pra, kjo dilemë – a duhet të bëhet drafti dhe pastaj të shkohet në debat publik parlamentar apo të shkohet në debat publik me gjendjen çfarë e kemi, dhe pastaj të hartohet drafti, të shkohet në Parlament dhe pas kësaj në debat publik parlamentar. Për mua është kjo çështje kyçe. (Šefik Džaferović, zëvendësi i parë i kryesuesit të Dhomës së Përfaqësuesve të Kuvendit Parlamentar të Bosnjës dhe Hercegovinës, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Nevoja ekzistenciale e familjeve të të zhdukurve është gjetja e kufomave, varrimi i tyre sipas zakoneve dhe vizita e papenguar me varret [varrezave].

Kur unë sot shkoj në Potočare, ndihem sikur... s' di, sikur i shkoj atij mysafirë. Mendoj, kjo nuk mund të shpjegohet. Kjo nuk mund ti thuhet askujt. Por, më vjen mirë që di ku e ka varrin. Që nuk është askund, çka di... nuk ia kanë shpërndarë kufomën në të gjitha anët, ose nuk ka përfunduar në ndonjë lum, ose diçka e ngjashme... Më vjen mirë që edhe sot mund të shkoj në Srebrenicë kur të dua, dhe mund të vizitoj mezarin e tij, t'ia porosisë fatihun, të kujtohem disa gjëra, të përlohem aty dhe t'i tregoj të gjitha atij. (Adisa Tihic nga Skelani, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Për mua do të ishte e vërteta nëse dikush do të më tregonte ku i ka varrë të gjithë anëtarët të mi të vdekur, meshkujt e familjes time, që të mund ti marrë kufomat e tyre, ti varros në mënyrë dinjitoze në një hapësirë, dhe që edhe unë si zonjusha Tihic, ta kam vendin ku mund të shkoj dhe të porosisë fatihën dhe, hajde të themi, për një moment të jam me shpirtrat e atyre të afërmve. Kjo është e vërteta për ne. (Amir Kulaglic, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Kur vij atje, shihem me njërin, me një fq, dhe ai më pyet: “Hajt, ma trego të vërtetën, ashtu si i thotë njeriu njeriut”. Kjo do të thotë, hajde t'i harrojmë të gjitha, nëse mund të harrohet ajo çka ka ndodhur, dhe andaj unë i them: “Ma jep vetëm informatën që ta gjej, ta varros, dhe ta mbyll kështu një kapitull të jetës sime”... Dhe kjo do të thotë të mund të shkoj në varrezat dhe fëmijëve të mi të mund t'i them se kush ka qenë gjyshi i tyre... Do të doja të dihet e vërteta dhe të zbulohen të gjithë të zhdukurit, nuk është me

rëndësi a janë serbë, kroatë apo boshnjakë, të gjithë të zhdukurit duhet të gjenden, të varrosën dhe të vihet një herë e përgjithmonë pika në i, të bëhet një e vërtetë e plotë, të thuhet se kush, ku dhe si i ka bërë gjërat. (Slavoljub Pejić nga Vozuće, BH, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006) Është nevojë e domosdoshme bashkëpunimi rajonal në hulumtimin e pasojave të luftës në territorin e ish Jugosllavisë së dytë. Në këtë aspekt e kuptoj edhe nevojën e këtyre tubimeve, në mënyrë që të mënjanohej keqpërdorimet e serishme të hulumtimeve të humbjeve në njerëz, duke vendosur kritere paraprake, bazat e përbashkëta, metodologjinë dhe teknikën e hulumtimit të njëjtë, sikundër edhe këmbimin e informatave për këtë, me qëllimin e fundit të një hulumtimi të përbashkët rezultatet e të cilit nuk do të mund të shfrytëzoheshin për çfarëdo lloji të manipulimeve me viktimat dhe të dëmtuarit. (Igor Graovac, Instituti Kroat për Histori, Kroaci, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Dhe për shkak se nuk ka pas bashkëpunim të tillë, ne nuk i dimë shumë gjëra që do të duhej të ishin fakte elementare. Çka do të dinim ne për deportimin e refugjatëve boshnjak, që janë vendosur në Malin e Zi? Çka do të dinim pa qasjen rajonale për ata 30 veta të vrarë, refugjatë nga Kosova, të cilët ushtria i ekzekutoj në Mal të Zi? Çka do të dinim për një dramë të tërë të spastrimit etnik të një pjese të Malit të Zi, të Bukovicës. (Esad Kočan, Monitor, Mali i Zi, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Pjesëmarrësit kanë kërkuar nga organizatorët e Forumit (FDH, QKD dhe Documenta) që të vazhdojnë me konsultat dhe nismat rajonale mbi perspektivat e zbardhjes të së vërtetës duke i kyçur në debat edhe shoqatat e viktimave, veteranët, të refugjatët dhe personat e zhvendosur, gazetarët, artistët, shkrimtarët, historianët, ekspertët dhe përfaqësuesit e partive politike dhe të institucioneve.

Duhet të kultivojmë këtë forum si një trup për konsulta në lidhje me modelet, strategjinë dhe mënyrat ose mekanizmat e zbardhjes të së vërtetës mbi të kaluarën, që ka të bëjë me të gjithë ne. (Vesna Teršelić, Documenta, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)

Duhet të organizohet forumi në të cilin qëndrimet e tyre do të paraqitnin viktimat duke e marrë njëllëj pranimi të së vërtetës dhe nëse e fitojnë këtë edhe kjo është po kështu, formë e drejtësisë për viktimat, •. Mendimi im është se me3 sigurimin e këtij forumi i japim legjitimitet viktimave dhe të drejtës së tyre që të tregojnë përvojën dhe qëndrimet e tyre. Dhe kjo është formë e drejtësisë dhe kjo drejtësi sjell shërim dhe andaj jam përkrahëse e mbajtjes te këtyre forumeve. (Vjosa Dobruna, RTK, Forumi i Parë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Sarajevë, BH, 56 maj 2006)